

9. VLASTNÍ JMÉNA V LITERÁRNÍ KOMUNIKACI

Vlastními jmény v literární komunikaci se zabývá **literární onomastika**. Tato dílčí disciplína onomastiky zjišťuje, jaké funkce mají vlastní jména v literárních textech. Nejvíce rozpracována je problematika antroponym, méně toponym a minimálně chrématonym. Chceme-li pochopit úlohu vlastních jmen v literárních textech, je třeba zahrnout do výkladu i antroponyma a toponyma. (Žaneta Procházková: Literární onomastika. Antroponyma, 2017).

Při sledování, **jak jsou v textu antroponyma využita**, se zaměříme zejména na následující okruhy otázek:

a) Na způsob pojmenování. b) Na výběr antroponym, zvláště křestních jmen; všímáme si jak jejich slootovorných typů, tak konkrétních jmen (princ *Jaromil*). c) Sledujeme tvoření nových jmen se zřetelem k funkcím, které v textu plní, se zřetelem k pojmenovávané postavě a s ohledem na jejich vztah k reálnému onymickému systému, onymické normě i k apelativní slovní zásobě daného jazyka. Při výběru antroponym pro jednotlivé literární postavy se uplatňuje řada faktorů, a to formálně jazykových i obsahově sémantických. Z jazykových aspektů zde může působit slootovorná struktura jména, stylistická příznakovost hypokoristik, zejména těch, která mají buď záporné, nebo kladné expresivní zabarvení, též původ jména, snadnost skloňování, v případě křestních jmen možnosti tvořit od něj hypokoristika, délka jména, jeho hláskový sklad, obvyklost, obliba, módnost. Po stránce obsahově sémantické mohou působit faktory speciálně onymické, zahrnující nejrůznější asociace a konotace, které jméno vyvolává, i veškeré mimolingvistické informace, které poskytuje.

V literární onomastice jsou antroponyma sledována ve vztahu k literárnímu dílu. Jde totiž o to, aby jména byla v souladu se smyslem, stylem a žánrem díla. Každý literární žánr má své tradice a má je i literatura pocházející z různých vývojových období. Např. v romantismu se postavy označovaly jen iniciálami nebo křestními jmény, některé postavy byly dokonce bezejmenné. Naproti tomu pro realismus byla typická volba jmen, která odpovídala tehdejšímu skutečným jménům, tj. čerpalo se z reálně existujících způsobů pojmenování – ale užívaly se často pseudonymy, jimiž se zakrývaly skutečné postavy, které tvořily předlohu díla. Autor se tak vyhýbal nežádoucí konfrontaci se skutečností.

Antroponyma jsou sledována ve vztahu k literární postavě. Zjišťuje se soulad jména s úlohou postavy, která jí přísluší v celkové výstavbě literárního textu a jeho vlastního zaměření, a to se zřetelem na okruh čtenářů, kterým je dílo určeno.

Funkce vlastních jmen v literárních textech

1) Funkce individualizační, identifikační a pojmenovací vyvolávají mj. různou míru „iluze“ o existenci jména v reálném světě.

2) Funkce speciální

a) Funkce sociálně zařazující, klasifikující, a to z hlediska etnického, regionálního, společenského, náboženského aj., se uplatňuje s ohledem na časové zařazení děje: román z husitské doby musí obsahovat jména typická pro toto období staré češtiny, venkovské realistické romány zasazené do 19. století musí zase respektovat někdejší repertoár jmen užívaných na venkově atd. Dříve (do 19. stol.) byla některá křestní jména typicky venkovská (*Cybil, Metod*) a městská (*Klotylda, Klára, Matylda*), i když mohla působit i nápodoba výše postavených lidí. Tento rozdíl se však nejmarkantněji uplatňuje u hypokoristik. Cenná svědectví o sociálně klasifikující funkci hypokoristik podávají prózy Vlasty Pittnerové. Tato výborná znalkyně života v malých městech a na venkově v 19. století vystihuje pomocí hypokoristik postavení lidí (jednotlivých literárních postav) v popisované společnosti. Dokonce i jejich pokles nebo vzestup na společenském žebříčku je provázen změnou hypokoristika, a to v souladu s novým postavením pojmenovávaného. Z poměrně zámožné *Máry*, někdejší služebné na zámku, která na vesnici upadla pro své činy v opovržení a k tomu zchromla, se stala chromá *Marjána* (povídka Rodina Zamětalova). Naopak chudou dívku *Manču*, která se ve službě ve městě dobře vdala a přijíždí domů do vsi na návštěvu, nazývá stará sousedka paní *Márinkou*, ale zároveň jí připomíná, že jí kdysi tykala a oslovovala „po selsku“ *Mančo* (povídka Do „toho Brna“) Podobně i jiná literární díla svědčí svými antroponymy o rozdílech mezi městem a venkovem.

Vlasta Pittnerová patřila v letech 1900–1940 vedle Boženy Němcové a Karoliny Světlé k nejčtenějším českým autorkám. Později bylo její dílo – především pro svou katolickou orientaci – zcela potlačeno a teprve po roce 1989 znovu objeveno. Bohatá tvorba V. Pittnerové není sice literárními odborníky příliš ceněna, ale její prózy, líčící s národopisnými detaily a s výchovným zaměřením v duchu katolické morálky životní příběhy lidí na venkově a v malém městě, měly a dosud mají své čtenáře. Pro českou literaturu objevila Pittnerová nelehký život obyvatel Českomoravské vrchoviny v 19. století, přitom se inspirovala životem v rodné Polné a ve vesničkách a městečkách Žďárských hor. Pro dnešní dobu mají její knihy hodnotu poměrně pravdivého dokumentu o životě sedláků, chalupníků, mlynářů, lesníků, vesnické chudiny, obyvatel maloměsta i panských úředníků. Proto uchovávají řadu poznatků důležitých jak pro národopis a kulturní historii, tak pro dialektologii (svými dialektismy) a onomastiku (svědectvím o tehdejších pojmenovacích zvyklostech).

Ale Vlasta Pittnerová není jediná. Obecně lze konstatovat, že se ve jménech české literatury 19. a počátku 20. století odráží jak sociální rozvrstvení společnosti, tak areálové rozdíly mezi městem a venkovem. Je celkem logické, že postavy z rodin venkovských boháčů inklinují svými jmény spíše k módě městské. V současných románech se zase výběr jména odehrává na ose módnost – běžnost – řídkost – ojedinělost. Tuto skutečnost dokazuje např. dnešní dětská literatura pro mládež. Ta poskytuje jakýsi přehled dobově oblíbených jmen, jen občas zpestřený některým jménem po rodičích.

Jméno zařazuje postavy z hlediska národnostního: Postavám jistých národností odpovídají jména pro jejich národ typická: *Jeník – Mařenka, Ivan – Máša, Fritz – Truda*.

b) Funkce charakterizační je velmi důležitá. V literární antroponymii jde o tzv. mluvící jména, jež se opírají o apelativní sémantiku základu: řezník *Masorád*, šumař *Kalafuna*.

c) Funkce asociační, evokační, popř. konotační odkazuje na různé postavy, reálné i smyšlené, známé zejména z historie nebo literatury (*Napoleon, Metuzalém*), popř. odkazuje na jejich symboliku, pro niž je někdy vyčleňována **funkce mytizační** (*Bivoj*).

d) Funkce estetická se uplatňuje zejména prostřednictvím zvukové stránky jména, jeho délky apod., např. *Eulálie Čubíková* (zvukomalba). Estetickou funkci mají také mnohá hypokoristika. Zvláštní postavení má křestní jméno v poezii. Jeho estetická funkce bývá umocněna, neboť do popředí vystupuje závažný požadavek uměleckého účinku (s výjimkou použití jmen reálných postav). Proto bývá v poezii volba křestních jmen motivována zvukovými kvalitami jména, jeho hláskovým složením, délkou a v neposlední řadě potřebami rytmu, rýmu, eufonie, dále i asociacemi a konotativní sémantikou. Zvuková expresivita jména posiluje jeho stylistickou příznakovost. **V první řadě však záleží na autorské individualitě a tvůrčích záměrech.**

M. Kojetínová: Funkce literárních chrématonym (s využitím příkladů z her Divadla Jára Cimrmana)
AO LV, 2016, 147-157

Literární chrématonyma byla zatím spíše opomíjena. Cílem tohoto článku je analýza funkcí chrématonym v 15 divadelních hrách autorů Smoljaka a Svěráka, které vznikly pro Divadlo J. Cimrmana. Hry (vychází se z jejich publikované, tj. tištěné podoby) jsou na chrématonyma poměrně bohaté.

V každodenní komunikaci žijí tato jména tak běžně a samozřejmě, že si lidé jejich propriální specifičnost vlastně ani neuvědomují, a mnohým z nich přisuzují platnost apelativ. Proto je tato třída proprií nesnadno vymežitelná a tento problém vyvstal nejen při excerpce chrématonym z citovaných her, ale už při jejich vydávání. Mnohdy si totiž nebyl jistý ani sám jazykový redaktor souborného vydání her, a tak se setkáváme s malým písmenem i u takových označení, která bychom spíše považovali za chrématonyma: *pojizerská hučka* (sériový výrobek kloboučníka Lešnera) nebo tretry *koniášky* (sériový výrobek Cimrmanův, tuto obuv prodával v r. 1908 na olympiádě v Londýně).

Funkce chrématonym v textu: Základní je **f. identifikační** a na ni se vrství další. Ve hrách je však tato identifikační funkce často oslabována, neboť se většina pojmenovaných produktů a podniků v příběhu jen mihne. Hry jsou jmény přesyceny, zvláště v té části představení, v níž je demonstrována badatelská činnost. Dále je identifikační funkce zeslabována v dlouhých a pro další dění na scéně nepodstatných výčtech jmen, jako je např. seznam operet, jejichž autorství má být Cimrmanovi brzy soudně potvrzeno.

Druhou funkcí je **f. klasifikující**, která zařazuje onymický objekt do různých souvislostí, určuje jej z hlediska místa a času děje, může jej také zařazovat sociálně, nábožensky nebo národnostně. Zde se zaměříme jen na jména klasifikující místně a časově. K místně příznakovým, evokujícím svou formou původ v určitém prostředí, patří např. polský cirkus *Krakowiak* (jméno navíc asociuje polský národní tanec), paraguayský oděvní závod *Peréz*, maďarský hotel *Petőfi*; proti nim stojí cirkus *Continental*, jehož jméno také evokuje cizí prostředí, ale bez přímého odkazu ke konkrétní zemi. Ke jménům časově příznakovým patří *Lumír*, *Rozhledy*, *Národní listy*, jež jsou skutečně spjatá s konkrétním historickým obdobím, do něhož je situován Cimrmanův život. Třetí funkce je **charakterizační** (sem patří tzv. mluvící jména – *nomen omen*). Mluvící jména na diváka působí komicky proto, že je u nich aktualizován původní apelativní význam a recipientovi je dána možnost etymologicky i pseudoetymologicky jméno vykládat: např. inzertní kancelář *Neumann und Altmann* (firemní jméno typu Novák a syn). Jména podniků a společností často vypovídají o předmětu jejich činnosti: stavební firma, které Cimrman krokoval parcely, se jmenuje *Zakoupil a Zbořil*, jméno zlatnického závodu *Straka a syn* (srov. krade jako straka). Čtvrtá, **asociační funkce** vyvolává v recipientech nejrůznější asociace: živé obrazy – *Byli jsme před Rakouskem a Budeme i po něm*, *Kdoví jestli*. Jména odkazují k objektům reálného světa (*Kolben a Daněk*, banka *Slávie*, časopis *Jiskra*), čímž děj zároveň časově, místně, případně i sociálně klasifikují, nebo odkazují k objektům světa fikčního (*Otto* – zastupující Ottův slovník naučný, norský badatel *Skansen*). Pátá, **funkce estetická** se realizuje pomocí formální podoby jména, jeho skladem, délkou a libozvučností. Hudební spolek *Jizeréře* připomíná *Miserere* (incipit 57. žalmu, často zhudebňovaný). Rýmovaná jména – Cimrmanova příručka *Zuby – pohroma huby*, vědecká publikace *Rukopisy dnes a kdysi*.

Chrématonyma reálná a fiktivní: Naprostá většina chrématonymických objektů (institucí, výrobků, předmětů...), které fungují jako kulisy Cimrmanova života, patří k reáliím konce 19. a počátku 20. stol. Mohl se tedy hypoteticky s nimi setkat. Ale nebylo tomu vždy: např. obchodní dům *ARA* vznikl až na počátku 30. let 20. stol. (konec Cimrmanova působení je spojen s 1. světovou válkou).

Jména světa vědeckých výzkumů o Cimrmanovi: svět badatelů v oboru cimrmanologie je ohraničený rokem 1967, kdy vznikla první hra. Jako reálné lze hodnotit např. jméno *Škoda 100L* (automobil), ale převažují chrématonyma fiktivní: Sem patří jména podporující iluzi – festival *Klicperův Špilberk*, časopis *Kůň – přítel člověka* (srov. čas. *Pes přítel člověka*); jména narušující iluzi – pohádky *Kašpárkův hrobeček*, *Jak chudák ještě do větší nouze přišel*.

Chrématonyma a obecně všechna propria pomáhají ve hrách Divadla J. C. utvářet svébytný fikční svět. Jejich úlohou je dokreslit (konkretizovat) život v českých zemích na přelomu 19. a 20. stol., ale především podpořit iluzi o skutečné existenci J. C. a vzhledem k povaze díla také přispět k pobavení recipientů.

9.1 Ideonyma v Durychově díle

Jaroslav Durych byl český vojenský lékař a katolický prozaik, básník, dramatik a publicista, který měl výrazný vliv na rozvoj českého katolicismu v první polovině 20. století.

Ideonymum – vlastní jméno vědeckého, publicistického nebo uměleckého díla.

Durych se ve své literární tvorbě soustřeďuje především na dobu pobělohorskou (po r. [1620](#)) – tj. katolické [baroko](#), v jehož duchu chápe i svou koncepci české minulosti. Zabýval se sociální problematikou a usiloval o pevný řád, který nacházel v náboženských jistotách a v hledání absolutna. Chudobu a bídu (která je u něj často ukazována na ženských postavách) nechápal jako sociální problém, ale jako Boží vyznamenání. Hlavní úlohu v jeho historickém díle nenesou masy, ale spíše schopní jedinci, kteří však nejsou pojímáni z hlediska [romantické](#) výjimečnosti. Díky kontrastům mezi dobrým a zlým a jejich věrném líčení lze hovořit o „barokním [naturalismu](#)“.

Titul a jeho význam

Titul zprostředkovává první čtenářův, adresátův kontakt s beletristickým či esejistickým dílem.

Titul je „důležitou oporou pro charakteristiku díla“ (Hrabák, Poetika 1977) a zároveň „přináší první informaci o knize, ... uvádí její základní, často symbolický motiv...“ (Vlašín a kol., Slovník literární teorie, 1977).

Tituly literárních děl jako předmět výzkumu

Při analýze každého slovesného projevu je třeba věnovat pozornost také jeho názvu. Vedle zkoumání poměru obsahu jazykového projevu a titulu je třeba sledovat také různé typy a druhy názvů, a to nejen z tematického, ale i z jazykového hlediska.

Výsledky analýzy titulů mohou přinést cenné poznatky a) o autorovi, jeho invenci a obraznosti, nebo b) o tvorbě názvů v daném období – při srovnávání jednotlivých autorů v jedné epoše (viz Haškovu povídku u úvodní přednášky).

Význam titulu

Výběrem názvu autor své dílo nejen pojmenovává, ale taky charakterizuje. **Představuje první kontakt se čtenáři.** Na něm záleží, zda čtenáře dílo zaujme a vzbudí jejich zájem o přečtení.

- Viz předchozí přednášku o názvech filmů a jejich překládání.

Názvy Durychových děl

Zjišťujeme

Jak autor pojmenoval své publikace.

Zda upřednostňuje nebo naopak potlačuje některé onomaziologické typy.

Zda individualizací pojmenovacího typu zároveň neupozorňuje na specifičnost konkrétního díla.

Durychova ideonyma

1 Z hlediska motivačního

1.1 Nejvíce z nich se motivicky vztahuje k vlasti, k domovu, k rodné zemi: *Beskydy, Cestou domů, Toulky po domově, Češství v Evropě*.

1.2 Přírodní motivy – přímo i obrazně: *Na horách, Ohně v mlhách, Boží duha, Gotická růže, Píseň o růži* (růže = častý motiv).

1.3 Asociace s uměleckým viděním: *Balady, Básně, Eseje, Obrazy*.

1.4 Autorovo katolictví manifestují ideonyma *Naděje katolictví v českých zemích, Svatý Jiří, Poutí do Španělska*.

1.5 Dívčí a ženské postavy a motivy (v Durychových prózách často): *Bětuška, Eva, Panenky, Paní Anežka Berková, Té nejkrásnější; Čert a cikánka, Cikánčina smrt*.

1.6 Motiv cesty, putování, bloudění: *Toulky po domově, Plížení Německem, Římská cesta, Cesta umění, Cestou domů, Bloudění*.

2 Z hlediska jazykově strukturního

2.1 Jednoslovná ideonyma, většinou feminina a v nom.: *Básně, Obrazy, Bětuška*.

2.2 víceslovná ideonyma: typy *Píseň o růži, Cesta umění; Čert a cikánka; Žebrácké písně, Budějovická louka*.

2.3 Ojedinelé typy: *Otokar Březina, Tři dukáty, Té nejkrásnější, Z růže kvítek vykvet nám* (citátový frazeologismus) – strhují na sebe pozornost svou jedinečností.

2.4 Užívání frazeologismů – *Z růže kvítek vykvet nám*.

3. 1 Propria v Durychových ideonymech: Toponyma a od nich utvořená adjektiva: *Beskydy, Valdice, Římská cesta*. Antroponyma: *Eva, Paní Anežka Berková, Valdštejnův kraj, Sv. Vojtěch*. Chrématonyma: *Masopust*.

Výsledky analýzy

Kromě toho, že celým Durychovým dílem procházejí dvě základní konstanty, tj. spiritualizace chudoby a dívčí krásy, spiritualizace historie, výzkum ukázal, že k jeho dalším konstantám patří vztah k vlasti, domovu, životu a umění.

Sv. Pastyřík: Ideonyma Durychových beletristických a esejistických prací. In: týž: *Vlastní jména v literatuře a škola*. Gaudeamus, 2000.

Titul díla vzhledem k užití antroponym

Ž. Dvořáková, Lit. Onomastika, 2017, s. 211

Užití jména postavy v titulu záleží na následujících faktorech:

1 Žánr (v titulech divadelních her jsou antroponyma častější v tragédiích).

2 Kulturní tradice – může obsahovat aluzi na jiná díla (*Romeo, Julie a tma*).

3 Dobová poetika – např. v realistickém a naturalistickém dramatu se často užívá křestní jméno a příjmení, zatímco v symbolistickém a expresionistickém dramatu je běžnější pouze jedno jméno.

4 Autorská poetika – umístění jména v názvu díla signalizuje, že příslušná postava bude hrát v ději důležitou roli: *Osudy dobrého vojáka Švejka*.

5 Funkce – jméno postavy už titul do jisté míry charakterizuje

6 Forma, tj. druh antroponyma: *Markéta Lazarová, Hordubal, Maryša, Pan Theodor Mundstock, Jindrové, Helimadoe (Helena, Lída, Marie, Dora, Ema)*.

Informace o postavách uvedených v titulech

Duševní a fyzické vlastnosti (*Divá Bára, Němý Bobeš*)

Příbuzenské a jiné vazby postavy (*Děti kapitána Granta*)

Zaměstnání (*Pekař Jan Marhoul*)

Národnost (*Příhody Řeka Melikla*)

Náb. vyznání (*Žid Süss*)

Věk (*Nemilovaná, z deníku sedmnáctileté Perly Sch.*)

Vztah k vypravěči (*Můj známý Vili Feld*)

Úděl (*Kašpar Lén mstitel*)

Titul díla vzhledem k užití antroponym

O ději ve vztahu k postavě

Průběh děje (*Utrpení hraběte Sternenhocha*)

Vyvrcholení děje (*Zmoudření dona Quijota*)

Místo děje (*Alenka v kraji divů a za zrcadlem*)

Atd.

10 Antroponyma – toponyma – chrématonyma

10.1 Antroponymum je vlastní jméno jednotlivého člověka (vlastní jméno osobní) nebo skupiny lidí (skupinové antroponymum). Antroponyma jsou součástí nadřazené třídy bionym. **Slovnědruhově jsou vždy substantiva** (*Jaroslav*), i když svou formou ukazují na jiný původ, např. slovesný (příjmení *Vítámvás, Pospíchal, Přinesdomů*), nebo mají podobu pojmenovacího spojení (přezdívka *Bílá paní*).

V rámci antroponym se rozlišují: **1 Vlastní jména osobní**: 1.1 Rodné / křestní jméno (*Petr, Jana*); 1.2 příjmení (*Petr Dvořák, Jana Svobodová*); 1.3 oficiální osobní jméno (*Bohuslaus, Elisabeth*)

v administrativních listinách ze 13. století); 1.4 hypokoristikum (*Pepík, Jaruška, Evča*); 1.5 příjímí (*Jíra Hlaváč, Markéta Kantorová*); 1.6 otčestvo (*Sergej Dmitrijevič Kuzněcov, Naděžda Olegovna Kozlova*); 1.7 přezdívka (*Kalendář z Kalenský, Špekáček* – podle tloušťky); 1.8 živé vlastní jméno (Jan Křenek z Valašska je ve své rodné obci nazýván *Janek z Benešek*); 1.9 jméno po chalupě (*Jan Sladký po chalupě Kozina*); 1.10 fiktonym(um) – jméno přijaté k zatajení pravého jména; 1.10.1 pseudonym (*Jaroslav Vrchlický* vlastním jménem Emil Frída), v jeho rámci se kromě jiného rozlišuje pseudogynekonym, tj. pseudonym muže obsahující alespoň jedno jméno ženské – *Jaroslav Maria* vlastním jménem Jaroslav Mayer, a pseudoandronym, tj. pseudonym ženy obsahující aspoň jedno jméno mužské – *Jiří Sumín* vlastním jménem Amálie Vrbová.

2 Skupinová antroponyma, tj. vlastní jména skupiny lidí, kteří tvoří jisté společenství. (Tato onomastická definice není v české jazykovědě jednotně přijímána, protože někteří lingvisté nepovažují pojmenování hromadných objektů za propria.) 2.1 Obyvatelská jména; podle charakteru základového slova bývají rozlišována obyvatelská jména vlastní (*Pražan*) a obecná (*vesničan*), která se však ani v české onomastice nepokládají za jména vlastní.

2.2 Etnonyma (sg. etnonymum), tj. vlastní jména kmenů a národů; rozlišuje se 2.2.1 autetnonymum, tj. etnonymum, které si dal kmen nebo národ sám – *Deutsche*, a 2.2.2 aletonymum, tj. etnonymum, které dostal od sousedů – *Němci*. 2.3 Rodinná jména označující rodinu nebo několik jejích členů – č. *Novákovi, Horští* (rodina Horských), něm. *Müllers*.

2.4 Rodová jména; v chápání rodových jmen není ve společenských vědách jednota.

V onomastice (a šířeji v jazykovědě) se rodovým jménem rozumí jméno rodu – *Přemyslovci, Habsburkové*, zatímco v historii je za rodné jméno považováno osobní jméno, jež v prostředí určitého rodu vykazuje zvýšenou frekvenci, stále znovu se objevuje v průběhu generací a jeho obliba (a užívání) se tak stává jedním z důležitých komponentů rodových tradic, např. jméno *Ratmír* v prvních pěti generacích Švamberků. 2.5 Skupinové přezdívky – *Kujebáci* (obyvatelé Vysokého Mýta, jméno *Kujeba* uvádí už Balbín v 17. stol. (Miscellanea..., tj. Rozmanitosti z historie Království českého, 1679–87): „*Jinak existuje žertovné pořekadlo o jakémsi mýtském měšťanu jménem Kujeba z Mejta, kterým ještě dnes označujeme hloupého člověka.*“

3 Nepravá antroponyma, tj. vlastní jména bytostí, které si člověk představoval jako lidem podobné: např. vlastní jména postav mytologických (mytický řecký sochař *Daidalos*, stavitel a „vynálezce“ uměleckého řemesla), pohádkových (princezna *Zlatovláska, Bajaja*), alegorických (*Hoře*), hraček (přítel *Ken*) atd.; v jejich rámci tvoří specifický druh **theonyma**, vlastní jména bohů a bohyň: řecký bůh *Hermés*, slovanský bůh hromu a blesku *Perun*, italská bohyně osudu *Fortuna*.

10.2 Toponymum = VJ pozemského objektu, který leží v krajině a je kartograficky fixovatelný v mapovém díle. Podle charakteru objektů, které pojmenovávají, tvoří toponyma následující skupiny (dělení je různé):

1 Astronomická jména, tzv. kosmonyma: VJ planet (*Venuše-Krasopán, Merkur-Dobropán, Mars-Smrtonoš, Saturn-Hladolet, Neptum-Vodopán*), hvězd (*Vega* arabského původu, „padající“, *Deneb* v souhvězdí labutě, je arabského původu, znamená „ocas labutě“), souhvězdí (*Velký/Malý vůz, Medvědice, Kasiopea, Pegas, Orion*), oběžnic, družic – i umělých (*Sputnik, Apollo*), komet atd. Podrobněji heslo Kosmonymum v Novém enc. slovníku češtiny (2016).

2 Choronyma (řec. chóros 'kraj'): VJ přírodních nebo správních celků, obydlených i neobydlených, a to z hlediska horizontálního členění.

- Přírodní choronyma: VJ dílů světa (*Afrika*), jejich částí, ostrovů, poloostrovů, různých území, pouští (*Gobi*) apod.
- Administrativní choronyma: VJ států, zemí, provincií, krajů, okresů apod.

3 Oikonyma (*oikos* 'dům'): **VJ místní:** VJ lidských sídlišť a jejich částí, tj. obydlených míst, a to jak pustých, tak zaniklých (velkoměsta, města, vesnice, jejich části – čtvrtě, předměstí, náměstí, ulice, jednotlivé stavby i místnosti v těchto stavbách), místních částí ležících odděleně od vlastního sídliště (samoty, hospodářské dvory, pily, mlýny, myslivny, hájovny, cihelny, hrady, zámky, turistické chaty; hostince, lékárny, kostely apod.). Místní části nově definuje v ENCY Boháčová.

Okrajově sem patří **urbanonyma**, neboť jde o pojem novější. Lze je chápat jednak jako pojmenování ulic, nověji jsou za urbanonyma považována všechna toponyma, která se vyskytují nebo vyskytovala na území takového urbanistického celku, který má charakter města.

4 Anoikonyma – pomístní jména: VJ neživých přírodních objektů a jevů na Zemi (např. jezer, hor) a těch člověkem vytvořených objektů na Zemi (např. rybníků), které nejsou určeny k obývání a jsou v krajině pevně fixovány. Někdy se užívá staršího názvu *traťová jména*, popř. (ve slovenském prostředí často) *mikrotoponyma*. Dělí se dále na skupinu podle pojmenovaných objektů:

- **hydronyma** (řec. hydór 'voda'): VJ vod stojatých i tekoucích, i vodních staveb (přehrad), např. rybníky, jezera, řeky, moře, potoky, bažiny, studánky, prameny, brody...
- **oronyma** (řec. oros 'hora'): VJ vertikální členitosti povrchu zemského i mořského dna, tj. terénních útvarů: pohoří (*Jeseníky, Beskydy, Himaláje*), jednotlivých vyvýšenin (*Říp, Milešovka, Mont Blanc*), údolí (*Údolí smrti-Death Valley*), průsmyků (*Brennerský průsmyk*), sedel, roklí, nížin (*Pádská nížina*), rovin, jeskyň apod.
- **pozemková jména (agronyma):** VJ obdělávaných a neobdělávaných pozemků, např. polí, luk, pastvin, lesů, vinic, zahrad, chmelnic, neobdělané půdy

- k nim bývají tradičně přiřazována **hodonyma** (hodos 'cesta') - VJ komunikací: silnic, cest, stezek, železnic, mostů, tunelů atd. (např. cesta *Výhon* – vyháněl se tudy dobytek, *Umlčí cesta* – chodil tudy pohřební původ), staré obchodní cesty (*Trstenická stezka*, *Solná*, *Hedvábná*), poutní cesty (*Hostýnský chodník*)
- patří sem i názvy božích muk, kapliček, pomníků, mohyl apod.

10. 3 Petr Bezruč v chrématonymii (1867-1958), vlastním jménem Vladimír Vašek, je jednou z nejvýraznějších osobností české literatury, jejíž jméno se prosadilo do uličních názvů, názvů institucí, škol, turistických chat, cest, dolů. S pojmenováními široké škály objektů po P. Bezručovi spojujících básníkovu jméno s moravským regionem se setkáváme už v době 1. československé republiky. V r. 1935 se ve Frýdku konala velká *Výstava Bezručova kraje*, která zahrnovala i expozici věnovanou přímo tomuto básníkovi. Vycházela díla typu *Zpíváno z blízka. Kytice z kraje Bezručova* (1934).

Nejsilnější vlna bezručovských pojmenování pochází z poválečného období, kdy se hledalo ryze české kulturní dědictví, které by bylo slučitelné s postupným budováním socialismu (zvláště po převzetí moci komunisty v r. 1948), hledaly se osobnosti reprezentující revoluční tradice a sociální boj, na něž by bylo možné odkazovat. Snaha o prosazení bezručovských pojmenování bývala většinou spojována s oslavami jeho výročí (1947–80. narozeniny, 1952–85.) Návrhy na nová pojmenování či přejmenování byly často spojeny s nějakou akcí, např. s udělením čestného občanství Bezručovi. Silnou motivací byla snaha o zvýšení prestiže daného místa a jeho propagaci. Současně se Bezručovi vyjadřoval dík za básnické dílo.

1 Nové jméno bylo chápáno jako závazek ke zlepšování výkonosti pracoviště: Důl *Terezie* ve Slezské Ostravě byl přejmenován na *Důl Petr Bezruč* (1946 – tehdy byla básníkovi předána pamětní listina s podpisy všech zaměstnanců dolu „s díkem za všecko veliké dílo pro svobodu kraje a hornické práce, i jako závazek, že český horník ponese se ctí jeho jméno“). Obdobně byly přejmenovány doly *Edvard Beneš*, *Klement Gottwald...* (1947 – později se postupovalo obezřetněji; 1952 *SLEZAN* přejmenováno na *SLEZAN, nár. podnik, bavlnářské závody Petra Bezruče*).

2 Vzdělávací instituce – volba jména zahrnuje i výchovný aspekt – *Gymnasium Petra Bezruče* (1952, dř. Reálné gymnasium Místek). Nominační akt byl vnímán jako povzbuzení mládeže k tomu, aby navázala na básníkův odkaz národnostního a sociálního boje. *Základní škola Petra Bezruče* (Třinec).

3 Další instituce – z podobných pohnutek – navázat na Bezručův odkaz: *Divadlo P. Bezruče* (Ostrava), *Kulturní dům P. Bezruče* (Havířov), *Knihovna P. Bezruče* (Opava).

4. Kulturní akce: *Bezručova Opava*.

V uličních názvech přesahuje Bezručův region, tj. střední, sev. Morava a přilehlé Slezsko. Bezručova ulice je v Praze, Brně, Hradci Králové, a to již před rokem 1938.

Požadavky ke kolokviu – prověřování znalostí teoretických i praktických

- 1) Uveďte 5 chrématonym stejného nebo podobného tematického okruhu a a) podejte jejich výklad, b) určete jejich funkce v komunikaci a c) jejich vztahový model.
- 2) Uveďte chrématonymum vzniklé pouhou transonymizací a) z antroponyma, b) toponyma, c) chrématonyma.
- 3) Uveďte antroponymum vzniklé z chrématonyma, toponymum vzniklé z chrématonyma, transonymizací.
- 4) Prověřuje se znalost chrématonomastiky v rozsahu učebních materiálů: např. Rozdělení onomastiky, Klasifikace podle vztahových modelů, Chrématonymum – rozdělení, Literární onomastika se zaměřením na chrématonyma atd.
-